

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5/2-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

5/2-сан 2024 октябрь

Шөлкемлестіріушілер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Сапардурды АБАЕВ	Сафо МАТЧОН
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Мавлюда АЧИЛОВА	Камаладин МАТЯКУБОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Алима МАТКАРИМОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Интизар АБДИРИМОВА	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Раьно ОРИПОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Умида БАҲАДИРОВА	Норим РАХМАНОВ
Фархад БАБАШЕВ	Мукаддас РАХМАНОВА
Ботир БОЙМЕТОВ	Дурдона РАХМАТУЛЛАЕВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Светлана СМЕРНОВА (Москва, Россия)
Шахло БОТИРОВА	Феруза САПАЕВА
Комил ГУЛЯМОВ	Мухаббат САЛАЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Қаххор ТУРСУНОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Дилдора ДАВРОНОВА	Нурзода ТОШЕВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Саодат ТОШТЕМИРОВА
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Шохида ИСТАМОВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Умида ИБРАГИМОВА	Амангелди КАМАЛОВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Ризамат ШОДИЕВ
Джавдод ПЎЛАТОВ	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Пердебай НАЖИМОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Асқарбай НИЯЗОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Сабит НУРЖАНОВ	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
	Гавхар ЭШЧАНОВА
	Қонысбай ЮСУПОВ

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHISINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

Raxmatullayev T.A.

CHDPU Bolalar sporti kafedrasida o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: jismoniy tarbiya, referat, mustaqil ish, talaba, pedagogik jarayon, ilmiy ish, o‘quv mashg‘ulot, ma‘ruza, ta‘lim.

Ключевые слова: физическое воспитание, реферат, самостоятельная работа, студент, педагогический процесс, научная работа, обучение, лекция, преподавание.

Key words: physical education, abstract, independent work, student, pedagogical process, scientific work, teaching, lecture, teaching.

Резюме:

Ushbu maqola bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisini kasbiy faoliyatga tayyorlashda mustaqil ilmiy ishlarini tashkil etishga bag‘ishlangan bo‘lib unda dastlabki, referat hamda mustaqil ish tayyorlash tartibi va unga qo‘yiladigan talablar borasida fikrlar berilgan.

Резюме:

Статья посвящена организации самостоятельной научно-исследовательской работы при подготовке будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности, в ней представлена информация о порядке подготовки исходной, реферативной и самостоятельной работы и требованиях к ней.

Summary:

The article is devoted to the organization of independent research work in the preparation of future physical culture teachers for professional activity, it provides information on the procedure for preparing the initial, abstract and independent work and the requirements for it.

Bugungi kunda nafaqat jismoniy madaniyat ta‘lim yo‘nalishi balki boshqa ta‘lim yo‘nalishlarida ham talabalar tomonidan olib boriladigan qator (referat, mustaqil ish, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi hamda pedagogik amaliyot) ishlarni amalga oshirishda talabalik faoliyatida muammolarga duch kelmoqdalar. Buning asosiy sababi talabalar tomonidan bajariladigan ishlarni amalga oshirish mexanizmini tushunmaganliklari bois qanday tartibda rasmiylashtirish borasida yetarlicha bilimga ega emasliklaridadir. Shuningdek, talabalar tomonidan mustaqil bajariladigan referat, mustaqil ish, kurs ishi va bitiruv malakaviy ishlari avvalo, biron fan tarkibida alohida mavzu

sifatida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki, har qanday insondan o'zi bilmagan va anglab yetmagan bilim yoki tajribani so'rashni mantiqsizlik bilan tenglashtirish mumkin. Shu bois mazkur jarayonni amalga oshirishda, talabalar bilimini takomillashtirishda har bir fan mazmunidan kelib chiqib, referat, mustaqil ish, kurs ishi va bitiruv malakaviy ishlari qay tartibda rasmiylashtirish va bajarish jarayonida nimalarga e'tibor berish lozimligini izohlash lozim.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining ma'lum sabablarga ko'ra, ushbu yo'nalish o'quv rejasida belgilangan fanlardan qoldirilgan o'quv mashg'ulotlarini o'zlashtirish yuzasidan yoziladigan dastlabki (kichik) izlanish turi hisoblanadi[2].

Referat tayyorlashda talaba o'z fikrlarini yozma bayon qilish jarayonida ko'rib chiqilayotgan muammoni nazariy jihatdan anglash, ijtimoiy hayot, voqea va hodisalar tahlilida o'z bilimlarini ishlata olish, mavzuni idrok etishda mustaqil tushunchaga ega bo'lish, manba va adabiyotlar bilan ishlash ko'nikmasini egallash, jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi o'quv rejasi bo'yicha o'rganilayotgan fanning aniqbir muammosini o'rganib chiqib, uni bexato bayon qilishga o'z e'tiborini qaratishi kerak. Talaba xulosa, umumlashtirish, tavsiyanomalarni bayon qilabilishi, shuningdek, ilmiy-ma'lumot qismini to'g'ri yoritish olish malakasiga ega bo'lishi lozim.

Referat mavzusini tanlash ishning juda mas'uliyatli bosqichidir. Talabaga kafedra tomonidan tavsiya etilgan o'rganilayotgan fanga aloqador boshqa mavzularni mustaqil tanlash huquqi beriladi. Bu holda referat mavzusi ma'ruzachi yoki seminar olib boruvchi o'qituvchi bilan kelishilishi kerak. Bu talabaga referat rejasini, asosiy maqsadini va adabiyotni to'g'ri tanlashga yordam beradi.

Mavzu tanlashda uning dolzarbligi, muammoning ilmiy ishlab chiqilish darajasi, talabaning bilimi va qiziqishlari, o'qish jarayonida vujudga kelgan shaxsiy moyilligi bosh omil hisoblanadi.

Puxta ishlab chiqilgan referat rejasi, uning muvaffaqiyatli yozilishining kafolatidir. Talaba referat mavzusini tanlayotganda tadqiqot negizini tashkil qilgan muhim vazifalarni o'ylab ko'radi va ilmiy rahbar bilan maslahatlashadi. Manbalarni chuqur o'rganish jarayonida oldindan asosiy konsepsiya va referat rejasi ishlab chiqiladi. Referatning konsepsiyasi talaba tanlagan muammoni, uni dolzarbligi, o'rganish uslubiyati va yechish yo'llarini naqadar chuqur anglaganligini ko'rsatadi.

Referatning rejasida uning ichki tuzilishi va mundarijasi aniqlanadi. U sodda va murakkab bo'lishi mumkin. Reja tarkibiga 3-4savol tuzish tavsiya etiladi.

Referat kirish va xulos aqismlariga ega bo'lishi shart. Reja bilan ishlaganda asosiy e'tiborni mavzu mohiyatini ochib berishda muhim hisoblangan masalalarga qaratish kerak. Munozara talab savollardan qochmaslik kerak. Tadqiqotning bu bosqichida talabaga ilmiy rahbarning maslahatlari katta yordam ko'rsatadi.

Referatning rasmiylashtirish tartibi – bu titul varaqasi bilan boshlanadi. So'ng rahar bir bo'limni o'zichiga olgan betlari ko'rsatilgan mundarija keladi. Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishidagi u yoki bu fanning mavzusi bo'yicha yozilgan referatning hajmikompyuterda 14 shirft, 1,5 interval oralig'ida, 10-15 varaqdan oshmasligi zarur. Referatning asosiy qismi mavzu mundarijasi va metodologik yo'nalishi hisobga olingan holda o'lchanadi. Iqtibos qaysi manbadan keltirilganligi sahifa ostida yoki referatning so'ngi betida beriladi.

Talabalar tomonidan referat yozish tartibi o'zlashtirilgandan so'ng, uni kichik ilmiy izlanish sifatida e'tirof etish mumkin. Bu esa keyingi o'quv jarayonlarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlaridan tayyorlanadigan mustaqil ishlarni bajarishda fundament vazifasini o'taydi[2].

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining o'qitilayotgan fan bo'yicha mustaqilishi tayyorlash bugungi kunda dolzarb masalalar sirasiga kiradi. Talabalar tomonidan bajariladigan mustaqil ish guruhda ishlash bilan bir qatorda o'quv jarayonining shakllaridan biri bo'lib, uning ajralmas qismidir. Uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilar tomonidan rejalashtirish va nazorat qilish, shuningdek jismoniy madaniyat mutaxassisligi o'quv rejasida mustaqil ish hajmini o'quv bo'limlari va o'quv muassasasining metodistlari tomonidan rejalashtirish zarur. Mustaqil ish talabalarning rejalashtirilgan ishi bo'lib, u o'qituvchining ko'rsatmasi va uslubiy rahbarligida, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladi.[1].

Mustaqil ta'lim nafaqat har bir fanni o'zlashtirish uchun balki, umuman olganda, o'quv, ilmiy, kasbiy faoliyatda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, masuliyatni o'z zimmasiga olish, muammoni mustaqil hal qilish, kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan ayrim masalalarga echim topish kabi bir qator ta'limiy va tarbiyaviy jarayonlarni qamrab oladi. Shuningdek, bo'lajak mutaxassis ijodiy va ilmiy-tadqiqot fundamental bilim, professional mahorat va tajribaga ega bo'lishi, yangi muammolarni hal qilish, ijtimoiy faoliyatini (o'z shaxsiyatini) baholash kabi shaxsiy xususiyatlar shakllanib boradi. Ta'limning tarkibiy qismi talabalarning mustaqil ishi jarayonida aniqshakllanadi. Chunki, talabalar mavzu tarkibida ko'rsatilgan bir reja asosida ish olib boradilar bu esa, mazkur fanning takomillashishiga olib keladi. Mustaqil ishlarni bajarishda o'qituvchi faqat talabalarning bilim faoliyatini tashkil qiladi. Talaba o'zi bilishni

amalga oshiradi. Mustaqilish barcha turdagi o'quv ishlarining vazifalarini bajaradi. Mustaqil faoliyat bilan ta'minlanmagan har qanday bilim insonning haqiqiy mulki bo'lishi mumkin emas.

Uning shakllari xilma-xil bo'lib, bu har xil turdagi uy vazifalari hisoblanib, o'quv rejalari va o'quv dasturlaridan kelib chiqib, ishchi dasturda ilova qilgan holda semestr uchun mustaqil ish mavzulari keltiriladi. Mustaqil ish mavzulari jadval asosida keltirilib, uning ketma-ketliki tartibga solinadi va har bir mutaquil ta'lim uchun uning murakkablik darajasidan kelib chiqib, unga ajratilgan aostlar aniq ko'rsatib o'tiladi. Mustaqil ish o'qituvchilar tomonidan muntazam ravishda nazorat qilinishi kerak. Vazifalarni belgilashda talabalarga mustaqil ishini bajarish bo'yicha ko'rsatmalar, metodik ko'rsatmalar, qo'llanmalar, kerakli adabiyotlar ro'yxatini tuzish va foydalanish yuzasidan maslahatlar beriladi.

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida keltirilgan fanlar bo'icha mustaqil ishlar mavjud bo'lib, u ma'ruzalar, seminarlar, laboratoriya ishlari jarayonida amalga oshiriladi.

Mustaqil ishini bajarishda talabalar juft bo'lsa yoki unda 3 kishi ishtirok etsa, samaraliroq bo'ladi. Guruhda ishlash o'zaro motivatsiya va o'zaro intellektual faollik omilini kuchaytiradi, o'zaronazorat tufayli talabalarning bilim faoliyati samaradorligini oshiradi. Mustaqil ish talabalarning bajargan ishlarining kamchiliklarini to'g'irlash va uning sifatini oshirishga qaratilgan qo'llab-quvvatlanadigan didaktik materiallar yordamida amalga oshiriladi.

Mustaqilishni ijroetishshartlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Mustaqil ish uchun topshiriqlar tizimi.
2. Ma'ruzalar mavzulari.
3. Laboratoriya ishi, o'quv mashqlari, uy vazifasi bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.
4. Kerakli va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati.
5. O'quv topshirig'ining motivi(nima uchun, nima yordam beradi).
6. Mustaqil ish mavzusi vazifalarini aniq bayon qilish.

Mutaquil ishini bajarishda talabalar tomonidan quyidagi ishlar amalga oshirilishi lozim:

Guruhli mustaqil ish – bu bevosita o'quv mashg'ulotida (ma'ruza, seminar, amaliy, laboratoriya) amalga oshiriladigan jarayon hisoblanib, asosan hozirgi zamonaviy sharoitda pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etiladi. Unda o'rganilayotgan mavzuning mazmunidan (rejasi) kelib chiqib, talabalarni guruhlarga ajratib, kelgusi kasbiy faoliyatda ushbu o'rganilayotgan mavzudan qay tartibda foydalanish bo'yicha masala o'rta tashlanadi. Bunda talabalar

guruh bo‘lib turli fikrlar asosida masalani mohiyatini topadilar. Bu turdagi mustaqil ish ta’lim amaliyotida yuqori natija beradi. Chunki, guruhda yuqori va past tafakkur yuritadigan talabalar mavjud bo‘lib, aniq kelingan yagona fikr barcha talabalar ongida bir xilda shakllanadi. Natijada, past tafakkur yurituvchi talabalar ham bosqichma-bosqich yuqori tafakkur yuritishga moslashib boradilar.

Mustaqil ish – bu jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishining o‘quv rejasi fan uchun ajratilgan soatlar asosida hamda fan dasturida keltirilgan mavzulardan kelib chiqib, talabalar tomonidan mustaqil o‘quv mashg‘ulotlaridan tashqari vaqtda bajariladigan ish turi hisoblanadi. Uning maqsadi – talabalarning o‘rganilayotgan fan bo‘yicha bilimlarini takomillashtirish hamda fan bo‘yicha zamonaviy yondashuvlarni o‘rganishdan iborat. Uning vazifalariga – kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan muammolarni mustaqil xal etish, fanni chuqur o‘zlashtirish, adabiyotlar, axborot kommunikatsion texnologiyalar bilan mustaqil ishlash qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat bo‘lib, uni rasmiylashtirishga quyidagi talablar qo‘yiladi:

titul, mundarija (kirish, mavzu xususiyatidan kelib chiqib 4-6 reja, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati);

kirish – mavzu bo‘yicha uning o‘rganish sabablarini yoritish;

reja asosida aniq faktlarga tayangan holda mavzu mazmunini yoritish;

har bir reja mazmunan mavzuga mos kelishi;

bayon etilgan matnning asosli va haqqoniyligi ta’minlash;

xulosa har bir reja bo‘yicha asosli bo‘lishini ta’minlash;

foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatini alifbo bo‘yicha ketma-ketlikda, shuningdek har bir adabiyotni kiritishda imloviiy xatolarga yo‘l qo‘ymaslik.

Mutaqil ishning xajmi 20-25 betni tashkil qilishi kerak.

Yuqorida keltirilgan, ya’ni referat va mustaqil ishni tayyorlashda jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishi professor-o‘qituvchilarining nazoratida belgilangan tartibda amalga oshirilsa, talabalarni keyingi bosqich, ya’ni kurs loyihasini tayyorlash bo‘yicha muammolar yuzaga kelmasligi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Ураков Ш.Р.Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашнинг компетент ёндашувга асосланган педагогик тизимини такомиллаштириш. Авто реф.п.ф.ф.д. Самарканд-2018 й. 15 б.

2. Ямалетдинова Г. А.Педагогика физической культуры и спорта. Екатеринбург-2014 г. С – 28.